

8. АНАЛІТИКА

Маргарита Вікторівна Ткаченко,
студентка Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

(на прикладі галузей використання інформаційних технологій)

Рассмотрен современный научный дискурс профессиональной безопасности и охраны труда. Определено, что проблематика охватывает вопросы законодательного уровня, технологической безопасности, соблюдения исполнительской дисциплины, личной безопасности и защиты среды, сравнительных исследований и т. д. (на примере отраслей использования информационных технологий). Ведущая тенденция современного научного дискурса – совершенствование отечественного законодательства и государственных норм соблюдения безопасности с учетом лучших европейских и мировых стандартов. Социальный подход к решению проблем профессиональной безопасности и охраны труда заключается в создании условий для реализации социальной ответственности на всех уровнях, с опорой на научные основания.

Ключевые слова: социальный подход, безопасность, охрана труда, дискурс, информационные технологии.

Social approach to the creation of a system of professional security and occupational health: scientific discourse (by example of industries using information technology). The article reviews the current scientific discourse of professional safety and labor protection. Determined that the subject matter covers issues from the legislative, technological security, compliance, discipline, personal safety and environment protection, comparative studies, etc. (for example industries using information technology). The leading trend of modern scientific discourse is the improvement of national legislation and national standards of safety compliance with the best European and world standards. Social approach to the issues of professional safety and labour protection is to create conditions for the implementation of social responsibility at all levels, based on scientific grounds.

Key words: Social approach, safety, labor protection, discourse, information technology

Формування сучасної системи професійної безпеки та охорони праці в Україні є нагальним питанням економічного та соціального розвитку.

Наукова проблематика охорони праці є все більш актуальною. Серед причин потрібно назвати екологічну кризу, що перебуває на етапі загострення; новітні технології, що не лише відкривають нові перспективи, а й містять ще не вивчені загрози; нові норми для технічного і технологічного обладнання традиційних

виробництв; новітні професії, яких донедавна не існувало тощо. Побіжний огляд досліджень з проблем охорони праці відкриває широкий спектр, що містить висвітлення порівняльних розвідок законодавства, охорони праці в різних галузях виробництва, точкових розвідок із безпеки окремих професій. До того ж, важливим є цілісний підхід, вектор якого спрямовано на людину, адже вона є найбільшою цінністю сучасного суспільства. Огляд сучасного наукового ландшафту в

галузі охорони праці допоможе виявити напрацювання та недоліки у вивченні соціальної проблематики, що є складовою загальної системи.

Метою нашої статті є виявлення та аналіз досліджуваної проблематики в аспекті цілісності у сучасному вітчизняному науковому дискурсі на прикладі галузей, які використовують інформаційні технології.

В Україні прийнято законодавчі акти, що наближують її до європейських норм. Так, І. Новак та Н. Котова зазначають, що Україна прагне до створення «моделі, яка поєднує державне та договірне регулювання у сфері умов та охорони праці. Причому державне регулювання умов праці на робочому місці здійснюють за допомогою встановлення мінімальних соціальних стандартів, рамкових зобов'язань, а конкретні кількісні параметри мають визначатися через використання механізмів соціального діалогу» [5]. Удосконаленню охорони праці та підвищенню професійної безпеки сприятиме соціальний діалог, який буде здійснюватись між структурами регулювання умов праці та роботодавцями і громадськими структурами і базуватиметься на науковому підґрунті. Таким чином, науковий дискурс проблематики набуває особливої значущості для окреслення новітніх підходів до системи безпеки й охорони праці, використання кращого зарубіжного досвіду тощо.

Попри значну увагу до теоретичних досліджень у галузі охорони праці, В. Чудовський вважає, що «фундаментальної наукової праці щодо дослідження правових проблем забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці, на жаль, не існує» [10], а тому є *нагальна потреба у комплексному дослідженні* цієї проблематики.

На багатоаспектності проблеми охорони праці в Україні наголошують Л. Романів та І. Бабух [7]. Автори підкреслюють, що це явище є як соціальним, так і економічним, оскільки «на промислових підприємствах зберігається застаріла матеріально-технічна база виробництва за незадовільних обсягів фінансування заходів із охорони праці» [там само]. Тому, виклавши основні причини невисокого рівня організації охорони праці у країні (низький рівень кваліфікації, виробничої культури та технологічної дисципліни, відсутність ефективного управління та інвестицій, неналежне фінансування заходів із охорони праці, низький рівень підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, неадекватне мислення та ставлення до питань безпеки учасників трудового і виробничо-технологічних процесів по вертикалі управління і виконання), дослідники доходять висновку, що в умовах сьогодення *система управління охороною праці* має базуватися на заходах з боку держави та на зацікавленості суб'єктів трудових правовідносин.

Покращення професійної безпеки та охорони праці В. Тарасов пов'язує зі сприянням *розв'язанню соціальних проблем*. «Соціальна значущість охорони праці... полягає в підвищенні ефективності виробництва через зниження рівня травматизму та професійних захворювань» [8] та виокремлюють три аспекти:

а) зростання продуктивності праці за рахунок збільшення фонду робочого часу; б) збереження трудових ресурсів і підвищення професійного інтересу, а також активності персоналу; в) зниження економічних витрат на одиницю продукції шляхом збільшення працездатності виробничого персоналу через покращення санітарно-гігієнічних параметрів робочого середовища [там само].

Основні аспекти *соціальної безпеки* особистості окреслюють Л. Брагін та Ю. Піддубна [6]. Автори наголошують не лише на адаптації ідей та розробленні стратегій безпечного соціально-економічного та політичного, суспільного розвитку, а й утвердженні цих ідей *в громадській думці та свідомості* політиків, тобто має бути створено «нову метрику соціального розвитку суспільства».

Сучасні підходи до *управління безпекою* пропонують А. Морозов та В. Гречанінов [3; 4]. Наукові основи провадження *ризик-орієнтованого підходу в управлінні* техногенно-екологічною безпекою, переконують дослідники, мають стати нормативними. Вони зауважують, що сьогодні в Україні алгоритми контролю безпеки ґрунтуються на застарілих нормах, визначених у підзаконних актах та наказах центральних органів влади, за якими рівень безпеки об'єкта за експертного оцінювання стану обладнання, систем захисту чи виконання відомчих правил, визначається людиною (інспектором). Дослідники пропонують розв'язання цієї проблеми за допомогою сучасних методів (комп'ютерних та програмних засобів) через створення моделі подібних систем, розрахунків їхніх ризиків та процедури моніторингу, тобто типової моделі й відповідної методики визначення ризику.

Проблему юридичного забезпечення охорони праці з точки зору необхідності *правового визначення поняття «охорона праці»* розглядає Ю. Івчук [2]. Дослідник зазначає, що соціальна значущість охорони праці полягає в багатоплановій діяльності держави. Посадовців, власників, громадських організацій та громадян спрямовано на збереження здоров'я працівників та найбільш тривале забезпечення високого рівня їх працездатності у процесі трудової діяльності. Тому охорона праці має комплексний характер [там само].

У діапазоні проблематики охорони праці, пов'язаної з порівняльними дослідженнями загальної спрямованості, можна виокремити такі.

Порівняльний аналіз та аналіз системи охорони праці за кордоном, у яких виділяють напрям *вивчення законодавства*. Так, Я. Серікова, М. Хворост [6] розглядають правові основи чинної державної системи охорони праці у США, функціонування бюро трудової статистики, державну систему страхування з виробничого травматизму, принципи організації надання грошових виплат і медичного обслуговування за програмою страхування. Науковці окреслюють, якою має бути ефективна система управління охороною праці, визначаючи її складники.

Порівняльний аналіз українського та європейського законодавства у сфері охорони праці представили

В. Галелюка та Т. Луц [там само]. Автори вважають, що у національному законодавстві враховано більшість положень нормативних актів МОП та ЄС, однак вітчизняне законодавство у цьому контексті потребує доопрацювання.

Проблему *політики запобігання та попередження* як основоположний принцип галузі охорони праці розглядають О. Землянська, С. Руніч, Ю. Ковальчук [6]. З огляду на принцип реактивності людини у конкретних соціальних умовах існування, що має значущість для безпеки життєдіяльності, вони ставлять на перше місце політику запобігання, а саме: випереджальні розробки профілактичних заходів і засобів захисту та їхнє впровадження у порівнянні з моментом появи небезпечного фактора.

Соціальну *політику підприємства* досліджує Т. Богданова [1], яку розглядає як комплекс заходів із реалізації концепції гідної праці та підвищення якості трудового життя. Важливими напрямками цієї політики є: стабільність зайнятості, доходи, відносини співробітництва між роботодавцем та профспілками, соціальне забезпечення та соціальний захист, покращення якості трудового життя [там само].

Певна значущість надається управлінню охорони праці як головному системному складнику. Систему *управління охороною праці* в Румунії розглядають Г. Димчув, А. Чернецький [6]. Відповідно до аналізу законодавчих актів структури органів системи управління охорони праці та діяльності Трудової інспекції, автори доходять висновку, що в Румунії спостерігаються позитивні зміни через дотримання вимог європейської спільноти з моменту вступу до ЄС.

Окремий напрям становить сучасна *підготовка фахівців сфери безпеки* (за напрямом «охорона праці»). Так, О. Шароватова, наприклад, висвітлює особливості вдосконалення практичного складника в забезпеченні якості підготовки фахівців із використанням нетрадиційних та виїзних занять, що дасть змогу пропонувати сучасному ринку праці молодих фахівців із практико-орієнтованим досвідом [6].

Аспекту основних *принципів соціальної відповідальності* з охорони праці приділяє увагу А. Цина [9], який окреслює *комплексний підхід* до розв'язання проблеми охорони праці. Науковець дає таке визначення: «соціальна відповідальність – це не лише розуміння і прийняття соціально значущих інтересів суспільства, а й готовність, уміння не спричинити збитків соціуму власною діяльністю, враховувати інтереси інших, не нанести їм шкоди», з чого випливають принципи соціальної відповідальності: добровільність, інтегрованість до загальної стратегії (установи, підприємства), системність, користь для всіх зацікавлених сторін, внесок у процес сталого розвитку [там само].

Узагальнювальним є дослідження Н. Чикунова-Васильєва та О. Івченко [6] щодо проблемного *характеру взаємодії людини з середовищем* її проживання. Місце існування людини може позитивно чи негативно впливати на стан її здоров'я, самопочуття та працездатність. Автори підсумовують, що проблема

взаємодії людини та середовища проживання містить міждисциплінарний характер, розв'язання якої сприятиме колективному суспільному добробуту.

Значна кількість досліджень присвячена окресленню факторів впливу на здоров'я та працездатність людини. Так, О. Землянська, Д. Григоренко, Є. Лисянський представили результати досліджень щодо *впливу небезпечних та шкідливих виробничих факторів* на людину [там само], серед яких вирізняють фізичні, хімічні, біологічні та психофізіологічні. Вони дійшли таких висновків: зниження рівня впливу на працівників небезпечних і шкідливих виробничих факторів та їх повне усунення досягається за допомогою проведення технологічних, санітарно-технічних, лікувально-профілактичних заходів і застосування засобів індивідуального та колективного захисту.

Впливу *психофізіологічних* небезпек на стан людини присвячено дослідження О. Землянської, М. Даценко, І. Вишняк [6]. Науковці зазначають, що необхідно вдосконалювати методи і засоби захисту працюючих від впливу шкідливих і небезпечних виробничих факторів та підвищувати опір організму їхнім впливам, оскільки стан людини впливає на ефективність її діяльності, спілкування, психічне та фізичне здоров'я.

У дослідженні Н. Праховнік, А. Білої [там само] описано *синдром хронічної втоми*, причини його виникнення, симптоми, та деякі рекомендації щодо його лікування. Проблема вчасного виявлення та профілактика синдрому хронічної втоми на сьогодні є дуже актуальною. Вони наголошують на тому, що лікування цього захворювання є комплексним, і чим скоріше його розпочати, тим ефективнішим воно виявиться. Кожній людині необхідно слідкувати за здоров'ям для захисту власного життя та забезпечення повноцінного існування.

Дослідження у галузі тероризму, а саме технологічного тероризму, представлено у статті Н. Чикунової-Васильєвої та ін. [там само]. Акцентовано на появі нових його проявів: ядерний тероризм, тероризм із застосуванням отруйних речовин та *інформаційний тероризм*. Автори зазначають необхідність створення міжнародної законодавчої бази з проблем тероризму та об'єднання держав щодо протидії їм.

Проблеми *інформаційної безпеки* особистості приділяють увагу О. Абакумов, А. Розумний [там само]. Дослідники доходять висновків, що держава має забезпечувати правове регулювання інформаційних відносин, враховуючи міжнародні принципи інформаційної безпеки, а також приділяти увагу охороні авторських та інтелектуальних прав на різні види інформації, незалежно від типів носіїв.

Окремий аспект досліджень – це умови праці та норми, що стосуються безпосередньо виконання робіт та обладнання робочих місць. Науковці досліджують теми щодо *норм праці зі сучасною інформаційно-комунікаційною технікою*, обладнаною моніторами. Так, *норми* щодо зазначеної галузі у різних країнах світу вивчають Т. Луц, П. Середін [6]. Автори

ззначають, що єдині міжнародні стандарти у цій галузі відсутні. Вони суттєво відрізняються між собою щодо освітлення приміщень, умов використання засобів введення інформації (клавіатура, комп'ютерна миша), площа робочого місця тощо. Вони доходять висновку, що поліпшення умов праці є заохоченням працівників до підвищення її продуктивності.

Так, А. Гусев презентує дослідження *умов праці в офісах* та шкідливих чинників, що впливають на персонал (температурні параметри, акустичні та вібраційні впливи, підвищення щільності електромереж) і призводять до збільшення електромагнітного поля тощо [там само].

Охорона праці користувачів *персональних комп'ютерів* та працівників в *обчислювальних центрах* було досліджено О. В. Абакумовим, Є. А. Новицьким [там само]. Вони акцентують увагу на тому, що сучасні технології несуть потенційну небезпеку для життя та здоров'я людини, тому важливим є вивчення взаємодії в системі «людина – комп'ютер – середовище» та розроблення заходів щодо нормалізації праці та збереження здоров'я працівників на комп'ютерних робочих місцях. Дотримання правил безпеки і охорони праці, правильне проектування приміщень тощо сприяє не лише збереженню здоров'я та життя працівників, а й підвищує рівень їх працездатності.

Вплив на здоров'я працівників *електромагнітних полів бездротових точок доступу Wi-Fi* описують І. Чернушак та О. Григорук [6]. У статті йдеться про переваги використання бездротової мережі Wi-Fi та її основний недолік – неможливість захисту користувача від електромагнітного випромінювання, створеного пристроєм-передавачем. Також вони надають рекомендації щодо встановлення та використання подібної апаратури.

Переваги і недоліки науково-технічного прогресу в сучасному житті висвітлює А. Лук'яненко в своїй праці [там само]. Завдяки науковим й технічним досягненням формується враження, що людина може менше залежати від природи. Однак технічний прогрес містить багато небезпек для сучасної людини, а передусім, це її *психологічне здоров'я*. Науковець пояснює, чому телебачення, соціальні мережі, реклама і мобільні телефони роблять все більше людей залежними від них, а також розповідає як подолати цю залежність. Небезпеці *Інтернет-залежності* присвячено розвідки А. Куба та П. Сибірякова [там само], які наголошують на проблемі патологічного використання Інтернету. Вони доходять висновку, що люди мають усвідомлювати небезпеку Інтернет-залежності, описують методи її виявлення та профілактики.

Про деякі особливості *користування мобільним телефоном* та небезпеку, що пов'язана з цим, пишуть С. Гавриш, Д. Кравченко, С. Чмихун [там само]. Йдеться про електромагнітне випромінювання мобільних телефонів, що впливає на організм людини. Наш організм має властивість накопичувати вплив шкідливих речовин. Автори рекомендують вживати таких заходів захисту: обмежувати час розмови та

використання мобільних телефонів; зберігати мобільний телефон на певній відстані від організму; вимикати мобільні телефони в літаках, лікарнях, поруч з медичним обладнанням, паливом, хімікатами тощо. Такі заходи значно зменшують ризики негативного впливу мобільних телефонів на організм людини та підвищать безпеку їх експлуатації.

Проблемам *збереження зору* присвячено дослідження, де наведено норми, засоби запобігання і методи усунення синдромів. Так, І. Чернушак та А. Петрик [6] надають рекомендації щодо правильного розташування, освітлення та налаштування монітору комп'ютера, а також описують декілька вправ для покращення зору. Зокрема Н. Праховник та О. Маланчук [там само] відобразили стан, симптоми і причини комп'ютерного зорового синдрому, а також проблему його виявлення та лікування, що є актуальною як в Україні, так і світі. Науковці Н. Праховник та Г. Череди [там само] пояснюють симптоматику, яка може виникнути під час перегляду 3D-фільмів. Дослідники зазначають, що у невеликих дозах перегляд фільмів у форматі 3D слугує своєрідним тренуванням очних м'язів і не завдає шкоди здоровій людині.

Останнім часом актуалізовано дослідження, пов'язані з умовами праці за *новітніми професіями (програміст)*. Так, Ю. Полукаров та А. Демчук звертають увагу на умови праці (розташування обладнання) і контроль за якістю повітря та вентиляційних режимів робочого місця, пов'язаних з комп'ютерною технікою [там само].

Таким чином, наукові дослідження, пов'язані з професійною безпекою та охороною праці, містить широкий спектр наукових розвідок, що разом становлять «вертикаль» від законодавства до конкретних методик захисту та запобігання професійним захворюванням (на прикладі галузей застосування інформаційних технологій). Дослідження охоплюють тематику вдосконалення законодавчої бази та порівняльні дослідження з охорони праці в різних країнах, загальні питання охорони праці: безпеки особистості; управління охороною праці; взаємодії людини та середовища, а також конкретними ризиками і способами їх подолання; вдосконалення трудової політики підприємств; запобігання професійним захворюванням тощо. Це свідчить про увагу фахівців до проблем охорони праці на всіх рівнях, а отже, про спрямування соціальної політики на дотримання прав людини.

Посиленню професійної безпеки та вдосконаленню процедур охорони праці буде сприяти соціальний підхід, який передбачає включення суб'єктів системи від конкретного працівника до цілісної системи управління, методологію та методи яких ґрунтуються на наукових підвалинах. Цю взаємозумовленість на різних рівнях можна подати в різних аспектах проблеми охорони праці таким чином.

В аспекті *використання технологій (рис. 1)* є три складові:

1) контактна безпека і методи запобігання травмуванню та професійним захворюванням за

безпосереднього використання обладнання (контактна складова);

2) безпека та захист під час виробничого процесу (виробнича складова);

3) безпека та захист середовища (технологічна складова).

Рис. 1. Безпека і охорона праці на рівні використання технологій

В аспекті розроблення та запровадження законодавства (рис. 2) виділяють такі компоненти:

- 1) галузеві приписи техніки безпеки;
- 2) законодавство, що стосується охорони праці на рівні держави;
- 3) міжнародні норми з охорони праці.

Рис. 2. Безпека й охорона праці на рівні законодавства

В аспекті соціальної відповідальності за безпеку та охорону праці (рис. 3) виокремлюють три компоненти:

- 1) персональна відповідальність за дотримання техніки безпеки;
- 2) договірні зобов'язання між роботодавцем та профспілками;
- 3) державні гарантії дотримання охорони праці.

3) державні гарантії дотримання охорони праці.

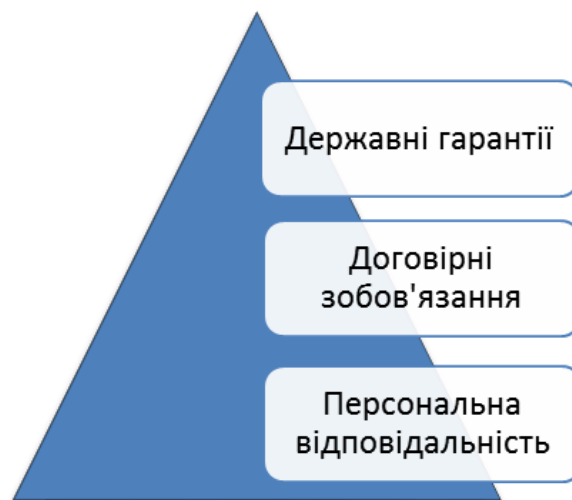

Рис. 3. Соціальна відповідальність за безпеку й охорону праці

В аспекті реалізації управління («вертикаль» керування безпекою та охороною праці) (рис. 4) є три складові:

- 1) дотримання техніки безпеки;
- 2) забезпечення матеріально-технічне і документальне;
- 3) управління цілісною системою безпеки та охорони праці.

Рис. 4. Реалізація вертикалі безпеки й охорони праці

Таким чином, створення надійних умов для реалізації рівнів соціальної відповідальності за всіма аспектами як обов'язкових складників загальної системи безпеки та охорони праці є соціальним підходом до розв'язання проблеми.

Важливо, щоб подальші дослідження в галузі професійної безпеки та охорони праці ґрунтувались на соціальному підході, що зосереджує та акцентує в системі охорони праці та соціального забезпечення принципи і заходи запобігання та профілактики.

Використані літературні джерела

1. Богданова Т. І. Особливості формування соціальної політики сучасного підприємства [текст] / Т. І. Богданова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 24–33.
2. Івчук Ю. Ю. Правове визначення поняття «охорона праці» [текст] / Ю. Ю. Івчук // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2012. – Вип. 18. – С. 51–57.
3. Морозов А. О. Наукові основи впровадження ризик-орієнтованого підходу в управлінні техногенно-екологічною безпекою [текст] / А. О. Морозов. – Вісник НАН України. – 2015. – № 8. – С. 24–32.
4. Морозов А. О. Управління безпекою в епоху інформаційного суспільства [текст] / А. О. Морозов, В. Ф. Гречанінов, В. В. Бегун. – Вісник НАН України. – 2015. – № 10. – С. 34–41.
5. Новак І. М. Формування сучасної системи професійної безпеки та охорони праці в Україні [текст] / І. М. Новак, Н. І. Котова // Демографія та соціальна економіка. – 2011. – № 1. – С. 110–117.
6. Проблеми охорони праці, промислової та цивільної безпеки [текст] : Збірник матеріалів Десятої Всеукраїнської науково-методичної конференції (з участю студентів) (Київ, 13–15 трав. 2014 р.). – Київ : Основа, 2014. – С. 370.
7. Романів Л. В. Охорона праці в Україні: проблеми, досвід, перспективи [текст] / Л. В. Романів, І. Б. Бабух // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – Вип. 4 (108). – С. 222–228.
8. Тарасов В. К. Філософські та соціальні аспекти охорони праці у металургійній галузі промисловості [текст] / В. К. Тарасов, В. І. Іванов, В. Р. Румянцев, В. Г. Рижков // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2015. – № 60. – С. 246–253.
9. Цина А. Визначення основних принципів соціальної відповідальності з охорони праці [текст] / А. Цина // Педагогічні науки. – 2012. – № 55. – С. 20–26.
10. Чудовський В. І. Охорона праці як національна проблема держави в умовах ринкових відносин [текст] / В. І. Чудовський // Право і безпека. – 2011. – № 3. – С. 259–262.

*Науковий керівник В. Д. Селезень,
к.п.н., доцент*

